

A SPANYOL KARLIZMUS

JENEI NORBERT

A spanyol karlizmus a 19. századi európai eszmetörténet legösszetettebb és legnehezebben értelmezhető jelenségeinek egyike. A közgondolkodásban és egyes összefoglaló munkákban gyakran jelenik meg pusztán dinasztikus legitimista mozgalomként, amely alapvetően egy trónviszályból sarjadt ki, illetve a liberális alkotmányossággal szembeni politikai ellenállás sajátos formája volt. Ugyan a megközelítések nem alaptalanok, ám önmagukban mégsem képesek megragadni azt a gondolati és normatív struktúrát, amely a karlizmust a modernitás kritikájának koherens eszmetörténeti alakzatává teszi. A karlizmus ugyanis nem csupán egy meghatározott történeti konfliktushoz kötődő politikai reakció, hanem egy olyan összetett eszmerendszer, amely a legitimáció, a tradíció, a vallás és a történeti jog kérdéseit egységes szemléleti keretbe foglalja. A karlizmus nem érthető meg kizárólagosan a 19. századi spanyol belpolitikai történések irányából. Bár kétségtelen, hogy a trónöröklési válság, valamint az azt több hullámban követő karlista háborúk igen jelentős, sőt meghatározó szerepet játszottak a mozgalom kialakulásában, ezek mégis elsődlegesen katalizátorként értelmezendők, nem pedig a karlizmus eszmei tartalmának kizárólagos forrásaként. A karlizmus mögött sokkal inkább egy olyan mélyebb történeti és szellemi konfliktus húzódik meg, amely a modern állam centralizáló törekvései, a felvilágosodás politikai racionalizmusa és a spanyol rendi-testületi hagyomány között feszült, és amely a 19. század során nyert nyílt, politikailag is artikulált formát. E megközelítés értelmében a karlizmus olyan sajátos konfigurációként értelmezhető, amely a dinasztikus legitimáció elvét, a katolikus politikai teológia normatív horizontját, valamint a tartományok előjogainak (*fueros*) védelmét biztosító jogrendhez való visszatérést és a történeti regionalizmushoz kötődő társadalomszemléletet egységében kezeli. Ez különbözteti meg a karlizmust úgy a francia ellenforradalmi gondolkodás abszolutisztikus-centralista áramlataitól, mint a német romantikus konzervativizmus államelméleti konstrukcióitól. A karlizmus eszmetörténeti jelentősége éppen abban ragadható meg, hogy a modernitás politikai és társadalmi átalakulásaira nem absztrakt elméleti modellekkel, hanem egy konkrét, jellegzetes, egyedi történeti jogrend és vallási világszemlélet védelmével reagált.

TÖRTÉNETI ÉS POLITIKAI GENEZIS

Bár az 1833-as válság és az azt követő karlista háborúk (1833–1840, 1847–1849 és 1872–1876) kétségtelenül döntő szerepet játszottak a mozgalom politikai artikulációjában, a karlizmus eszmei alapjai jóval korábbi történeti és szellemi folyamatokban gyökereznek. E folyamatok középpontjában a spanyol államiság

modernizációja során kibontakozó feszültség állt, amely a nemzeti szuverenitásra építő liberális alkotmányosság, az államépítő centralizáció és a katolikus-történeti jogfolytonosságra támaszkodó monarchikus legitimitáció között húzódozott.¹

A 18. század folyamán a Bourbon-dinasztia reformpolitikája alapvetően új irányt szabott a spanyol közigazgatási és államszervezeti fejlődésnek, ezáltal a teljes spanyol politikai struktúrának. A francia mintákat követő abszolutista centralizáció hatására megerősödött a központi hatalom, miközben a helyi autonómiák, a rendi kiváltságok, valamint a regionális jogrendek fokozatosan háttérbe szorultak, meggyengítve ezzel a történeti jogfolytonosságon alapuló politikai berendezkedést.² A reformok mögött meghúzódó felvilágosult abszolutizmus a politikai rendet egyre inkább technikai és adminisztratív kérdésként kezelte, melynek hatékonysága fontosabbá vált, mint a történeti jogfolytonosság vagy épp a vallási legitimitáció. Ezen szemlélet különösen idegennek bizonyult azokban a régiókban, ahol a *fuero* nem kizárólag jogi kiváltságokat, hanem egy sajátos közösségi identitást és az önkormányzatiság alapelveit is jelentette.³ E történeti háttérhez kapcsolódott a napóleoni háborúk tapasztalata és az 1812-es cádizi alkotmány hatása, amely – korának egyik legprogresszívabb kartális alkotmányaként – a népszuverenitás elvére építve radikálisan új legitimitásfelfogást vezetett be a spanyol politikai gondolkodásba. A liberális alkotmányosság megjelenése az abszolút monarchia intézményének megkérdőjelezése mellett a jog forrásának hagyományos értelmezését is átalakította. A törvény többé nem a történeti rend és az isteni legitimitáció kifejeződéseként

a liberális alkotmányosság a felvilágosult abszolutizmus folytatása

jelent meg, hanem az általános akarat racionális megfogalmazásaként.⁴ Ez a szemléletváltás alapvetően idegen maradt a spanyol politikai kultúra jelentős részétől, különösen azoktól a társadalmi csoportoktól, amelyek identitásukat a monarchia, a katolicizmus és a történeti jogrend egységében értelmezték, a végbemenő folyamatokat pedig hosszabb távon a társadalmi rend felbomlásának veszélyeként azonosították.

Pontosan ebben a kontextusban értelmezhető az 1833-as trónöröklési válság, amely VII. Ferdinánd halálát követően nyílt politikai konfliktussá szélesítette az addig inkább lappangó eszmei feszültségeket. A *Pragmatica Sanción* 1830-as promulgálása – melynek eredményeként a néhai király kiskorú leánya, II. Izabella vált a spanyol trón jogos örökösévé – és Don Carlos trónigényének elutasítása nem egyszerűen dinasztikus vagy épp jogtechnikai kérdés volt, hanem a politikai autoritás forrásáról alkotott eltérő felfogások összeütközése is. A karlista oldal számára a trónöröklés rendje a történeti jogfolytonosság és az isteni rend része volt, amelyet semmiféle pragmatikus vagy politikai megfontolás nem írhatott felül. Ezzel szemben a liberális értelmezés a szuverenitást a nemzethez rendelte, és a monarchiát alkotmányos intézményként értelmezte, melynek alapvetései szükség esetén – a közérdekre hivatkozva – jogi aktusokkal könnyedén módosíthatók.⁵

Innét érthető meg, hogy az 1833 és 1876 között zajló karlista háborúk a politikai modernizáció és racionalitás, valamint a történeti rend közötti mélyebb, eszmei konfliktus manifesztációiként értelmezhetők. A karlisták számára a fegyveres ellenállás nem öncélú, a trón visszaszerzésére – azaz pusztá restaurációra – irányuló eszköz volt, hanem egy olyan társadalmi és vallási rend védelme, amelyet a liberalizmus, a szekularizáció és az állami centralizáció egyaránt fenyegetett. E konfliktus során kristályosodott ki a karlizmus sajátos önértelmezése, amely a *katolicizmus*, a *monarchia* és a *fueros* egységében látta a politikai közösség legitím alapját, szembeállítva azt a modern állam absztrakt és univerzalizáló törekvéseivel.

1 Mark LAWRENCE: *Spain's First Carlist War, 1833–40*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2014. 23. és 43–46.

2 Allan J. KUETHE – Kenneth J. ANDRIEN: *The Spanish Atlantic World in the Eighteenth Century. War and the Bourbon Reforms, 1713–1796*. Cambridge U. P., New York, 2014. 353.

3 Unai Urrastabaso RUIZ: *Historias legales e identidades modernas: el surgimiento de los nacionalismos en los territorios históricos del Reino de Navarra, Provincias Vascongadas y Estado de España. Gerónimo de Uztariz*, 30–31. köt. 2015. 137–140.

4 *Constitución política de la Monarquía Española*. Cádiz, 1812. március 19. Art. 1–4.

5 LAWRENCE: *I.m.* 3–5.

A KARLIZMUS ESZMEI MAGJA

A karlizmus eszmetörténeti sajátossága nem elsősorban egy koherens, rendszerezett doktrína formájában ragadható meg, sokkal inkább azokban a visszatérő fogalmi csomópontokban, amelyek a mozgalom különböző korszakait és szerzőit összekötik. A karlizmus gondolatisága ilyen értelemben nem lezárt elméleti konstrukció, hanem történetileg artikulálódó, tradicionalista alapon álló horizont, amely a modern politikai racionalitás alapfogalmaival – így a szuverenitással, a törvény forrásával vagy a politikai közösség természetével – szemben alternatív értelmezéseket fogalmaz meg.

A karlizmus politikai gondolkodásának egyik alapfogalma a *legitimitás*, amelyet következetesen megkülönböztet a modern politikai gondolkodásban uralkodó szuverenitásfelfogástól. Karlista értelmezésben a politikai autoritás nem az emberi akaratból, illetve nem is valamiféle absztrakt társadalmi szerződésből származik, hanem egy történetileg kialakult rend inherens része, amely végső soron transzcendens alapokra vezethető vissza. A monarchia legitimitása ebből a perspektívából nem funkcionális vagy instrumentális kérdés, éppen ellenkezőleg: a politikai rend szimbolikus és normatív centruma, ezáltal pedig a jogfolytonosság és az isteni rend földi megnyilvánulása.⁶ Jaime Balmes írásaiban a legitim monarchia nem kizárólag politikai intézményként jelenik meg, sokkal inkább egy olyan erkölcsi struktúraként, amely képes biztosítani a társadalmi rend stabilitását a modern racionalizmus fragmentáló hatásaival szemben.⁷ Donoso Cortés ennél is radikálisabb módon közelítette meg a kérdést: számára a politikai döntés végső soron teológiai természetű volt, mivel minden politikai rend mögött egy implicit antropológia és teológia húzódik meg.⁸ A karlizmus e felfogása élesen szemben áll a népszuverenitás elvével.

E legitimitás fogalma szorosan összefonódik a karlizmus tradícióértelmezésével, amely alapvetően eltér a modern konzervativizmus pragmatikus vagy

Közösségek közössége –

Ferdinánd aragóniai király megerősíti Vizcaya és Guernica közösségi jogait (*fueros*) 1479-ben (Vázquez de Mendieta festménye, 1609) (Wikimedia Commons)

6 Juan Vázquez DE MELLA: *Textos de doctrina política*. szerk. Rafael GAMBRA, Madrid, 1953. 20–27.

7 Jaime BALMES: *El protestantismo comparado con el catolicismo en sus relaciones con la civilización europea*. IV. köt. 1844. 50–53.

8 Juan Donoso CORTÉS: *Essé a katolicizmusról, a liberalizmusról és a szocializmusról*. ford. CSEJTEI Dezső, Századvég, Bp. 2022. 81–93.

Requete –

Karlisták sorakozója
Montejurrában
az 1960-as években
(Wikimedia Commons)

instrumentális hagyományfelfogásától is. A *tradición* a karlista gondolkodásban nem a múlt változatlan megőrzését jelenti, hanem egy olyan organikus folyamatot, amelyben a jog, a vallás és a társadalmi struktúrák történetileg egymásra rétegződve normatív egészet alkotnak.⁹ A politikai rend ebből a nézőpontból nem tervezhető meg racionális elvek alapján. Juan Vázquez de Mella politikai írásaiban a *tradición* kifejezetten a racionalista konstrukciók ellenpontjaként jelenik meg. A modern állam elméleti modelljeivel szemben a karlista gondolkodás a történeti tapasztalat primátusát hangsúlyozza, amely szerint a politikai rend csak a történeti fejlődés során nyerheti el legitim formáját.¹⁰ E felfogás a karlizmust mind a francia ellenforradalom centralista irányzataitól, mind pedig a burke-i konzervativizmus óvatos reformizmusától megkülönbözteti, mivel a *tradición* itt szorosan összekapcsolódik a regionális és rendi struktúrák fennmaradásával.

A karlizmus eszmei struktúrájának harmadik alapvető pillére a *katolicizmus*, amely egy átfogó társadalomszervező princípiumként jelenik meg, vagyis a politikai közösség egészét átható normatív rendként szolgál. A karlista szerzők gondolkodásában a katolicizmus nem választható el a politikától anélkül, hogy a társadalmi rend alapjai ne rendülnének meg. A szekularizált állam eszméje ebből a perspektívából szemlélve a politikai rend erkölcsi kiüresedésének forrása, nem pedig csak semleges, technikai megoldás.¹¹ Donoso Cortés híres esszéjében például a liberalizmust és a szocializmust közös alapelvekre vezette vissza: mindkettőt a transzcendencia tagadásának politikai következményeként értelmezte.¹² A karlizmus ebből a nézőpontból nem kizárólagosan politikai alternatíva, hanem a modernitás szekularizáló tendenciáival szembeni átfogó világszemléleti ellenállás. A katolicizmus politikai szerepének hangsúlyozása ugyanakkor nem azonos az államegyház klasszikus modelljével: a karlista gondolkodás inkább a társadalom szerves keresztény jellegének megőrzésére törekszik, szemben az állam által instrumentalizált vallásossággal.

A karlizmus egyik legjelentősebb sajátossága a történeti előjogokhoz, azaz a regionális autonómiához való ragaszkodás volt. Karlista értelmezésben

9 *¿Qué es el Carlismo?* szerk. Francisco Elías de TEJADA – Rafael Gamba CIUDAD – Francisco Puy MUÑOZ, Centro de Estudios Históricos y Políticos General Zumalacárregui, Madrid, 1971. 43–52.

10 DE MELLA: *I.m.* 13.

11 Juan Vázquez DE MELLA: *Obras completas*. III. köt. Editorial Voluntad, Madrid, 1931. 257.

12 CORTÉS: *I.m.* 336.

a *fueros* nem kiváltságként, hanem a politikai szabadság történetileg kialakult formájaként értelmezhető, ami a közösségi önkormányzatiság konkrét intézményeit testesíti meg.¹³ Ennek alapján a szabadságfogalom egy adott történeti közösség rendi struktúráin belül értelmezhető állapotként jelenik meg, nem pusztán absztrakt jogok összességeként. Ez a regionalista szemlélet nem állt ellentétben a monarchikus renddel, sokkal inkább annak integráns részének tekinthető, hiszen a politikai egység nem a centralizált államhatalomban, hanem a különböző történeti közösségek rendi összhangjában nyerheti csak el értelmét. A karlizmus éppen e ponton válik a modern nemzetállami logika radikális kritikájává, mivel a politikai egységet a különbségek jogi és történeti elismerésében látja, szemben a homogenizációs törekvésekkel. Mindezek okán nem véletlen, hogy a Don Carlos vezette mozgalom legfontosabb támogatói az előjogokat egykor élvező (Aragónia, Katalónia, Valencia), illetve azokat továbbra is féltve őrző (Baskföld és Navarra) tartományok lakossága adta.¹⁴

Dios, Patria, Fueros, Rey, azaz Isten, haza, előjogok, király – ez volt a karlista mozgalom első számú jelmondata, mely a fentiek alapján egyszerűen, mégis sokatmondóan fejezi ki az irányzat princípiumait, hiszen a *legitimitás*, a *tradíció*, a *katolicizmus*, valamint a *fueros*hoz való ragaszkodás fogalmi egysége adja eszmei magját. E négy elem nem különálló tételekként, sokkal inkább egymást kölcsönösen feltételező struktúráként jelenik meg, amely a modern politikai racionalitással szemben alternatív történeti-normatív horizontot jelöl ki.

világnézeti ellenállás a modernitással szemben

ELLENFORRADALMI ÖSSZEHASONLÍTÁS

A karlizmus eszmetörténeti pozíciójának pontos meghatározásához elengedhetetlen annak összevetése más, a modernitás politikai formáival és társadalmi tartalmával szemben fellépő konzervatív, ellenforradalmi irányzatokkal. E komparatív perspektíva mentén válik láthatóvá, hogy a karlizmus miként és miként nem illeszkedik azokhoz az irányzatokhoz, amelyek a modernitás politikai és társadalmi következményeivel szemben fogalmaztak meg kritikát.

A francia ellenforradalmi gondolkodás – különösen Joseph de Maistre és Louis de Bonald munkássága révén – számos ponton rokonítható a karlizmus alapvető intuícióival. Mindkét irányzat elutasítja a felvilágosodás politikai racionalizmusát, a népszuverenitás abszolutizálását és az alkotmányos absztrakciókat, továbbá hangsúlyozza a vallás és a politikai rend elválaszthatatlanságát. Ugyanakkor a francia ellenforradalom alapvetően a forradalom által szétzilált politikai egység helyreállítására törekedett, amelyet egy erős, központosított államhatalom révén képzelt el, mely összecseng a francia politikai hagyomány egységesítő logikájával. De Maistre számára a rend helyreállításának záloga egy erős, szuverén monarchia volt, amely képes a forradalom által felszámolt társadalmi hierarchiák újjáépítésére.¹⁵ Nos, ezzel szemben a karlizmus a politikai rend helyreállítását nem a centralizációban, hanem a történeti közösségek jogi és társadalmi integritásának megőrzésében látta. A tartományi előjogokat biztosító jogrendhez való ragaszkodás éles különbséget teremt a francia ellenforradalmi tradícióval szemben, amely a rend helyreállítását elsősorban az állami egység megerősítésében látta. A karlizmus monarchiaképe nem abszolutisztikus, sokkal inkább rendi és pluralisztikus: a király szerepe nem a politikai egység kikényszerítése, hanem a történetileg kialakult különbségekből előálló rend biztosítása.¹⁶

A német ókonzervatív és romantikus államelméletek szintén fontos összehasonlítási pontot kínálnak. Adam Müller és más német konzervatív gondolkodók közös vonása a karlizmussal az, hogy a politikai rendet organikus

13 de MELLA: *Obras completas*. II. köt. Víctor Pradera előszava, xxvi.

14 Lásd bővebben: POLÁCSKA Edina: Franciaország és a karlizmus 1868–1874. *Aetas*, 2007/1. 64.

15 Joseph de MAISTRE: *Elmélkedések*. ford. KISARI Miklós, Századvég, Bp. 2020. 157–160. Vö. Louis de BONALD: *Théorie du pouvoir politique et religieux*. Union Generale d'Éditions, Párizs, 1965.

16 de MELLA: *Obras completas*. IV. köt. 300–302. és 417.

egy konkrét történeti, vallási és jogi rend védelmében

egészként szemlélik, elutasítva az állam pusztán jogi vagy mechanikus felfogását.¹⁷ Ugyanakkor a német gondolkodók számára az állam sokkal inkább filozófiai-metafizikai konstrukcióként jelenik meg, amely az államot filozófiai totalitásként, organikus egészként értelmezi.¹⁸ A karlizmus ezzel szemben kevésbé absztrakt módon közelít az állam kérdéséhez: politikai gondolkodása konkrét történeti jogrendekhez, intézményekhez és közösségi formákhoz kötődik, nem pedig egy általános nemzetfilozófiai koncepcióhoz.

Külön figyelmet érdemel az ultramontanizmus és a katolikus politikai gondolkodás viszonya a karlizmushoz. Bár a karlizmus számos tekintetben osztozik az ultramontán irányzatok vallásfelfogásában, politikai értelemben nem olvad bele maradéktalanul e hagyományba se. Az ultramontanizmus a pápai primátus és a központosított egyházi autoritás megerősítésében látta a modernitás kihívásaira adható választ, míg a karlizmus a katolicizmust inkább a történeti társadalmi rend szerves alkotóelemeként értelmezte.¹⁹ Ez a különbség ismételten a politikai pluralitás és a történeti különbségek normatív elismerésének kérdéséhez vezet vissza.

A karlizmus tehát nem sorolható be maradéktalanul sem a francia ellenforradalom, sem a német konzervativizmus fogalmi keretei közé. Sajátossága abban áll, hogy a modernitás kritikáját nem univerzális elméleti konstrukcióként, hanem egy konkrét történeti, vallási és jogi rend védelmében fogalmazza meg. A karlizmus így nem egyszerűen a modern politikai gondolkodás ellenpólusa, inkább annak alternatív, történetileg beágyazott értelmezése, amely a politikai rend középpontjába a pluralitás és a történeti különbségek normatív jelentőségét állítja. Ez a sajátos pozíció teszi lehetővé, hogy a karlizmus a modernitás európai kritikájának egyik karakteres s egyben önálló változataként értelmezhető legyen.

GONDOLKODÓK ÉS SZÖVEGHAGYOMÁNY

A karlizmus nem rendelkezett egységes, kanonizált doktrínával, gondolatisága laza, ám mégis felismerhető szöveghagyományban formálódott, amelyben különböző hangsúlyokkal, eltérő stílusban, ám hasonló alapintenciókkal szólaltak meg szerzők és publicisták. E hagyomány középpontjában döntően a modernitás alapfogalmaira adott reflexiók álltak.

Jaime Balmes (1810–1848) munkássága e hagyományon belül egyfajta előkészítő szerepet töltött be. Bár Balmes nem tekinthető szoros értelemben vett karlista ideológusnak, gondolkodása jelentős hatást gyakorolt arra az értelmezési keretre, amelyben a karlizmus a modern politikai racionalitást kritikailag szemlélte. A *protestantizmus és a katolicizmus összehasonlítása* című művében a protestantizmust a politikai és társadalmi fragmentáció egyik forrásaként értelmezte, míg a katolicizmust az egység és a rend történeti garanciájaként mutatta be.²⁰ E megközelítés közvetve hozzájárult ahhoz, hogy a karlista gondolkodás a politikai rend kérdését erkölcsi és vallási horizontba ágyazva tárgyalja.

Juan Donoso Cortés (1809–1853) szintén nehezen sorolható be egyértelműen a karlizmus ideológusai közé, lévén az 1830-as évek elején a mérsékelt (*moderado*) táborhoz kötődött, az első karlista háború idején Mária Krisztina régens és II. Izabella oldalán állt, ám ultramontán-antiliberalis fordulata után viszont a katolikus ellenforradalmi gondolkodás fontos hivatkozási pontjává vált, és ezen a közvetítő közegen át a karlizmusra is hatott. Cortés politikai gondolkodása a liberalizmus válságának radikális diagnózisát adta, amelyben a politikai döntés problémája teológiai dimenziót nyer. Híres, magyarul is olvasható esszéjében (*Esszé a katolicizmusról, a liberalizmusról és a szocializmusról*)

17 Pericles S. VALLIANOS: Romanticism and Politics. From Heinrich Heine to Carl Schmitt – and Back Again. *The Historical Review*, 2013/10. 198–203.

18 Isaiah BERLIN: *The Roots of Romanticism*. Princeton U. P., Princeton, 2013. 144–145.

19 Stanley G. PAYNE: *Spanish Catholicism. An Historical Overview*. University of Wisconsin Press, Madison, 1984. 114–115.

20 Jaime BALMES: *El protestantismo comparado con el catolicismo en sus relaciones con la civilización europea*. IV. köt. 1844. 134–136. és 186.

Karlista gondolkodók –
Jaime Balmes (1810–1848),
Juan Donoso Cortés
(1809–1853),
Juan Vázquez de Mella
(1861–1928) és
Elías de Tejada (1917–1978)

a modern politikai irányzatokat közös gyökérre vezette vissza, mégpedig a transzcendencia tagadására, amely elkerülhetetlenül a politikai rend felbomlásához vezet.²¹ Bár ő maga nem azonosult maradéktalanul a karlizmussal, gondolkodása döntő módon járult hozzá ahhoz a fogalmi készlethez, amely a karlista szerzők számára lehetővé tette a modernitás politikai válságának átfogó értelmezését.

A karlizmus gondolati világának egyik legkidolgozottabb kifejtése Juan Vázquez de Mella (1861–1928) nevéhez köthető. Írásaiban és parlamenti beszédeiben a karlizmus már koherens politikai világszemléletként jelent meg. Vázquez de Mella a tradíció, a monarchia és a *fueros* egységét hangsúlyozva dolgozta ki a karlizmus egyik legjelentősebb elméleti megfogalmazását, amelyben a politikai rend alapja nem az állam szuverenitása, hanem a történeti közösségek rendi összhangja.²² Gondolkodásában a karlizmus egyértelműen elkülönül mind a liberális alkotmányosságtól, mind a modern nemzetállami logikától.

21 CORTÉS: *I.m.* 231–232. és 251–252.

22 DE MELLA: *Textos de doctrina política. I.m.* 1953.

A 20. században Elías de Tejada (1917–1978) munkássága járult hozzá döntő módon a karlizmus eszmetörténeti újraértelmezéséhez. De Tejada jogfilozófiai megközelítésben vizsgálta a karlizmust, hangsúlyozva annak jelentőségét a történeti jogrend és a politikai pluralitás védelmében. Alkotótársaival szerkesztett *Mi a karlizmus?* című művében a karlizmust nem csupán történeti mozgalomként, hanem a modern államelmélet egyik radikális kritikájaként mutatta be, amely a jog és a politikai közösség kapcsolatát a történeti tapasztalat feől értelmezi.²³ De Tejada értelmezése egyben hozzájárult ahhoz is, hogy a karlizmus a 20. századi spanyol eszmetörténetben ne pusztán politikai anakronizmusként, hanem élő gondolati hagyományként jelenjen meg.

E szerzők szöveghagyománya világosan mutatja, hogy a karlizmus nem redukálható pártprogramokra vagy politikai jelszavakra. Gondolatisága sokkal inkább egy olyan eszmetörténeti diskurzusban formálódott, amely a modernitás alapvető politikai és erkölcsi kérdéseire keresett választ a történeti rend, a vallási világszemlélet és a közösségi struktúrák egységében.

HATÁSTÖRTÉNET ÉS UTÓÉLET

A karlizmus eszmetörténeti jelentősége nem merül ki a 19. századi politikai konfliktusokban, ugyanis hatástörténeti értelemben is túlmutat saját történeti kontextusán. Bár a mozgalom politikai súlya a század második felétől fokozatosan csökkent, gondolati öröksége nem tűnt el, hanem különböző formákban tovább élt a spanyol politikai és jogi gondolkodásban. A karlizmus e továbbélése azonban nem lineáris folyamatként értelmezhető: a 20. század során részben marginalizálódott, részben átalakult, sőt bizonyos esetekben saját eredeti intencióitól eltérő irányokba is elmozdult.

A 19. század végére a karlizmus elveszítette korábbi fegyveres-tömegmozgalmi karakterét, és egyre inkább szervezeti-kulturális, illetve választási-politikai formákban élt tovább. A karlista háborúk kudarca, valamint a liberális állam konszolidációja következtében a karlizmus nem volt képes alternatív politikai rendként megjelenni a spanyol államiség szintjén. Mindazonáltal eszmei értelemben továbbra is jelen maradt, különösen azokban a régiókban, ahol a történelmi előjogok hagyománya és a katolikus társadalomszemlélet erősen beágyazott maradt.²⁴ E korszakban a karlizmus inkább kulturális és identitásbéli referenciapontként működött, mintsem reális politikai alternatívaként.

A 20. század egyik legproblematisabb kérdése a karlizmus és a Franco-rendszer egymáshoz való viszonya. Bár a polgárháború idején számos karlista csatlakozott a nemzeti oldalhoz, a „frankóizmus” ideológiai struktúrája alapvetően eltért a karlizmus tradicionális gondolatiságától. A falangista államfelfogás ugyan erősen katolikus identitású volt, de elvi szinten a politikai közösség felett az állam elsőbbségét is állította, és voltak államprimátusú, azaz a közvetlen egyházi befolyást korlátozó elemei is, amik idegenek maradtak a karlista tradíciótól, amely továbbra is a történeti jogrend és a regionális pluralitás védelmét hangsúlyozta.²⁵ A Franco-rendszer kísérletet tett a karlizmus kooptálására, amikor 1937-ben a Falange Española de las JONS-t és a Comunió Tradicionalistát egyetlen állampárttá olvasztották (Falange Española Tradicionalista y de las JONS). Ez szükségszerűen torzította eredeti eszmei tartalmát, miközben politikai értelemben sem biztosított számára tényleges, autonóm mozgásteret.

A háborút követő évtizedekben a karlizmus belső megosztottsága egyre nyilvánvalóbbá vált. A változás leglátványosabb alakja Carlos Hugo de Borbón-Parma volt, aki az 1960-as, '70-es években a karlizmus egy részét szociális és autonomista irányba fordította: a mozgalmat a társadalmi igazságosság, az öngazgatás és a regionális önrendelkezés nyelvén értelmezte újra, élesen szembehelyezkedve a hagyományos, legitimista-monarchikus karlista irányzattal, eközben mások a tradicionalista örökség megőrzésére törekedtek, elsősorban

23 *¿Qué es el Carlismo? I.m.*

24 Jordi CANAL: Carlismo y contrarrevolución. *La Aventura de la historia*, 2005/77. 49–51.

25 Stanley G. PAYNE: *The Franco Regime, 1936–1975*. University of Wisconsin Press, Madison, 1987. 51–52.

a politikai rend alapja
a történeti közösségek
összhangja

Isten, haza, király, közösség

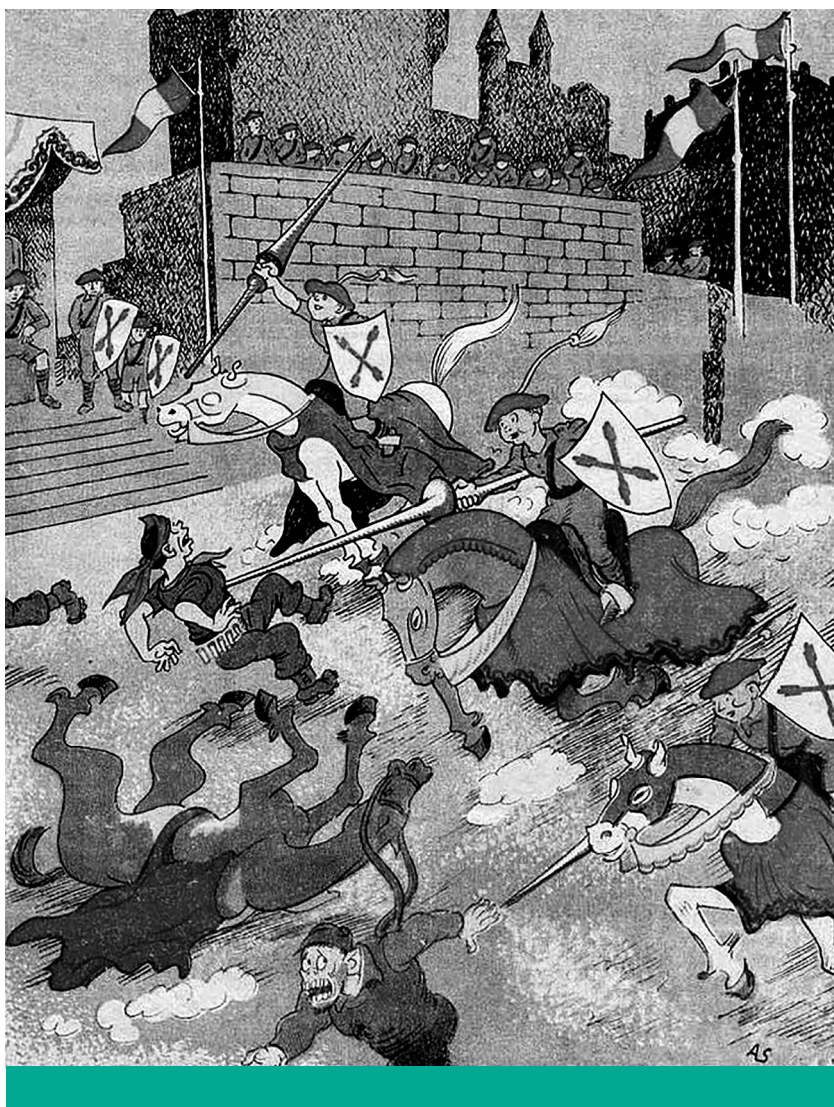
– Karlista plakát a spanyol polgárháború idejéből
(Wikimedia Commons)

eszmétörténeti és jogfilozófiai keretek között.²⁶ E kettősség jól mutatja, hogy a karlizmus politikai formája történetileg lezárult, miközben szimbolikus és gondolati elemei továbbra is új jelentésekkel telítődtek.

A karlizmus hosszabb távú hatása elsősorban nem konkrét politikai programokban, hanem a spanyol politikai gondolkodás mélyebb rétegeiben ragadható meg. A történeti jogrend, a közösségi identitás és a politikai pluralitás kérdései a 20. század második felében is visszatérő témák maradtak, különösen a regionalizmus és az autonómiatörekvések diskurzusaiban. E diskurzusokban a karlizmus gyakran implicit referenciaként jelenik meg, anélkül, hogy közvetlenül hivatkoznának rá mint politikai hagyományra. Elías de Tejada és

26 Jordi CANAL: *El Carlismo. Dos siglos de contrarrevolución en España*. Alianza Editorial, Madrid, 2000. 370–371.

Viadal –
Karlista képregény
a Franco-korszakban
(X)

társai révén a karlizmus eszmetörténeti öröksége a 20. század második felében új értelmezési keretet kapott. A jogfilozófiai megközelítés lehetővé tette, hogy a karlizmus a modern államelmélet kritikájaként jelenjen meg, hangsúlyozva a történeti rend és a politikai közösség kapcsolatának normatív jelentőségét.²⁷ Ebben az értelemben a karlizmus nem pusztán múltbeli politikai mozgalom, hanem olyan gondolati hagyomány, amely a modernitás homogenizáló és centralizáló tendenciáival szemben következetesen a történeti különbségek és közösségi formák elsődlegességét állította.

A karlizmus hatástörténete tehát ambivalens képet mutat: politikai értelemben vereséget szenvedett, eszmetörténeti értelemben azonban maradandó nyomot hagyott. E kettősség teszi érthetővé, hogy a karlizmus miért marad releváns hivatkozási pont a spanyol politikai gondolkodás és jogfilozófia számára, még akkor is, ha tömegmozgalmi formájában már lényegében egyáltalán nem létezik. Nem annyira egy letűnt mozgalom, mint inkább a modernitás spanyol kritikájának következetes és sajátos hagyománya. Mindezek alapján a karlizmus nem pusztán a 19. századi spanyol történelem sajátos epizódjaként értelmezhető, hanem a modernitás kritikájának egyik következetes, történetileg beágyazott változataként. Eszmetörténeti jelentősége abban áll, hogy a modern politikai racionalitással szemben a történeti tapasztalat, a közösségi rend és a transzcendens normativitás egységére épülő alternatívát fogalmazott meg, ami maradandó helyet vívott ki a spanyol és tágabban az európai politikai gondolkodás történetében. ■

²⁷ ¿Qué es el Carlismo? I.m. 63–65.